

O'ZBEK ADABIY TILINING RIVOJLANISH MASALALARI: MUAMMOLARI YECHIMLARI

Xolmuratova Shoira Rabbimqul qizi

Renessans ta'lim universiteti Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)

Ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi.

e-mail: shoiraxolmuratova66@gmail.com

Islomov Ikrom Xushboqovich

Ilmiy rahbar. Renessans ta'lim universiteti dotsenti, filologiya fanlari doktori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16732028>

Annotatsiya. Maqolada o'zbek adabiy tilining rivojlanishi bilan bog'liq dolzarb muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Adabiy tilning hozirgi bosqichda duch kelayotgan asosiy muammolari — so'z boyligining yetarli darajada boyitilmasligi, lahjalar ta'sirining kuchayishi, globalizatsiya sharoitida rus va ingliz tilidan kirib kelayotgan so'zlarning nazoratsiz qo'llanishi, shuningdek, zamonaviy kommunikatsiya vositalarida adabiy me'yorlarga rioya qilinmaslik holatlari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: adabiy til, til madaniyati, me'yorlashtirish, terminologiya, globalizatsiya, lahjalar, o'zbek tili, rivojlanish strategiyasi.

KIRISH

O'zbek adabiy tili millatning madaniy boyligi, uning tafakkuri, tarixiy va ma'naviy taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sanaladi. Har qanday xalqning ijtimoiy taraqqiyoti va intellektual salohiyati, avvalo, uning adabiy tilining qanchalik rivojlanganiga bog'liq.

Mustaqillikdan so'ng o'zbek tili davlat tili maqomini yanada mustahkamladi, uning ijtimoiy-siyosiy va ilmiy doiradagi mavqei oshdi. Ammo tilning keng rivojlanishi bilan birga, uning barqarorligi va sof adabiy me'yorlarini saqlab qolishga doir bir qator muammolar yuzaga kelmoqda.

Bugungi kunda global axborot oqimlari, rus va ingliz tillarining ta'siri, lahjalar o'rtasidagi tafovutlar hamda ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga kelayotgan muloqot shakllari o'zbek adabiy tilining rivojiga ta'sir qilmoqda. Shu sababli, adabiy tilni rivojlantirish va uni me'yoriy asosda mustahkamlash dolzarb ilmiy hamda amaliy vazifaga aylangan.

ASOSIY QISM

O'zbek adabiy tilining rivojlanish masalalariga yondashilganda, yana bir muhim omil — tilning funksional uslublarida me'yoriy barqarorlik va yangilanish o'rtasidagi muvozanatni topishdir. Bugungi kunda ilmiy, rasmiy, publitsistik va badiiy uslublarda tilning qo'llanilishida sezilarli tafovutlar kuzatiladi. Masalan, ilmiy va rasmiy uslublarda rus va ingliz tillaridan kirib kelgan atamalarning haddan tashqari ko'pligi matnning o'zbekcha tabiiyligini pasaytirs, badiiy va publitsistik matnlarda sheva va so'zlashuv unsurlarining ortiqcha qo'llanishi adabiy me'yorni zaiflashtirmoqda. Shu bois adabiy tilda uslubiy birlikni saqlagan holda terminologik moslashuv va milliy leksikani boyitish zarur [2].

Shuningdek, o'zbek adabiy tili rivojida o'quv va ilmiy manbalar sifatining oshirilishi alohida o'rin tutadi. Hozirgi kunda maktab va oliy ta'lim darsliklarida adabiy til me'yorlarini saqlash, uslubiy yangilanishlarni ilmiy asosda joriy etish masalalari yetarlicha hal etilmagan.

Ba'zi hollarda, darsliklarda zamonaviy til hodisalari, jumladan yangi atamalar va uslublar yetarli darajada aks ettirilmaydi. Bu esa yoshlar orasida adabiy til va zamonaviy til o'rtasida tafovut yuzaga kelishiga olib kelmoqda. Shu bois tilni o'qitishda interaktiv, zamonaviy, raqamli yondashuvlarni joriy etish va yangilanib boruvchi elektron lug'atlar, mobil ilovalar va multimediya vositalaridan keng foydalanish muhimdir [3].

Bundan tashqari, adabiy tilni rivojlantirishda ommaviy axborot vositalari va internet tili ustidan nazoratni kuchaytirish masalasi dolzarbdir. Ijtimoiy tarmoqlar va bloglar yosh avlod nutqiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bu jarayonda ko'plab yangi so'zlar va iboralar kirib keladi, biroq ular ko'pincha adabiy me'yorlarga mos kelmaydi. Shu bois, bloggerlar, jurnalistlar va kontent yaratuvchilar uchun adabiy til bo'yicha metodik qo'llanmalar ishlab chiqish va til madaniyatiga oid treninglar o'tkazish adabiy me'yorni saqlashda muhim choradir.

O'zbek adabiy tilining rivoji shuningdek, xalq og'zaki ijodi va tarixiy yozma manbalarni o'rganish bilan bog'liq boyliklarni zamonaviy tilga moslashtirish orqali ham amalga oshirilishi mumkin. Ko'plab maqollar, iboralar, xalqona so'zlashuv birliklari bugungi kunda zamonaviy o'zbek tilidan siqilib chiqib ketayotgan bo'lsa-da, ularni me'yoriy va zamonaviy shaklda qayta ishlash tilning estetik va leksik boyligini kengaytiradi [4].

Tilning rivojlanishi uchun yana bir zaruriy yo'nalish — xalqaro maydonda o'zbek tilining ilmiy va madaniy maqomini oshirish. So'nggi yillarda o'zbek tili xalqaro til o'rgatish platformalarida (Coursera, EdX) va til o'rgatuvchi mobil ilovalarda (Duolingo, LingQ) paydo bo'layotgan bo'lsa-da, bu jarayon juda sust kechmoqda. O'zbek adabiy tilini global miqyosda ommalashtirish uchun zamonaviy grammatik va lug'at qo'llanmalarini yaratish, onlayn kurslarni ko'paytirish va boshqa tillarga sifatli tarjimalar qilish talab etiladi.

Shuningdek, adabiy til me'yorlari va terminologiyasini ishlab chiqishda davlat til siyosatini ilmiy asosda olib borish muhim. Davlat tilida qonuniy me'yorlarni kuchaytirish bilan birga, ular asosida ilmiy asoslangan, zamonaviy va xalqaro tajribaga mos til standartlarini ishlab chiqish zarur.

Til siyosatida faqat nazorat emas, balki rag'batlantirish usullari — adabiy tilda faol ijod qilayotgan jurnalistlar, yozuvchilar va ilmiy xodimlar uchun grant va mukofotlar joriy etilishi maqsadga muvofiq [5].

O'zbek adabiy tilining rivojlanishi haqida so'z yuritilganda, eng asosiy masalalardan yana biri — adabiy tilning ilmiy-texnik va axborot texnologiyalari sohalarida moslashuvidir.

Hozirgi kunda ilm-fan, innovatsion texnologiyalar, internet kommunikatsiyasi va ijtimoiy tarmoqlar orqali kirib kelayotgan yangi tushunchalar uchun o'zbek tilida aniq, me'yoriy va xalqaro standartlarga mos atamalarni ishlab chiqish sust kechmoqda. Natijada, ko'plab sohalarda rus, ingliz yoki boshqa tillardan olingan atamalar bevosita qo'llanilib, ularning o'zbekcha ekvivalentlari shakllanmay qolmoqda. Bu holat nafaqat tilning mustaqilligiga, balki uning ilmiy salohiyatiga ham putur yetkazadi. Shu sababli, maxsus terminologiya kengashlari, akademik lug'atlar va zamonaviy atamalar bankini yaratish, bu jarayonda yetakchi tilshunoslar bilan bir qatorda sohaga oid mutaxassislarni ham jalb etish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, adabiy tilni rivojlantirishda mavjud lug'atlar, imlo qoidalari va uslubiy qo'llanmalarni yangilash muhim rol o'ynaydi. Ayni paytda ko'plab lug'atlar o'z vaqtida yangilanmagan, yangi kirib kelayotgan so'z va iboralarni qamrab olmaydi.

Bu esa matbuot, televideniye va internet kontentida adabiy me'yorlarning turlicha talqin qilinishiga olib kelmoqda. Xalqaro tajribadan kelib chiqib, onlayn, interaktiv va muntazam yangilanib boradigan raqamli lug'atlar va til korpuslarini yaratish orqali adabiy tilning barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin [6].

Shuningdek, adabiy tilni ommalashtirish va yosh avlod orasida nutq madaniyatini shakllantirish ham dolzarb masalalardan biridir. Yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar asosiy kommunikatsiya vositasiga aylangan bir davrda adabiy tilni targ'ib qilishning innovatsion usullari zarur. Bu borada adabiy til asosida interaktiv o'yinlar, mobil ilovalar, onlayn kurslar va video-kontentlarni yaratish yoshlarning tilga bo'lgan e'tiborini oshirish bilan birga, ularni adabiy me'yorlarga mos muloqotga o'rgatadi.

XULOSA VA MUNOZARA

O'zbek adabiy tilini rivojlantirish bugungi davrning eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Tilning boyligi va me'yoriy asoslarini mustahkamlash, terminologiyani milliylash, lahja ta'sirini kamaytirish va globalizatsiya jarayonida milliy tilning mavqeini saqlash — adabiy til taraqqiyotining muhim shartlaridir. Zamonaviy texnologiyalar, davlat siyosati va ilmiy izlanishlar orqali adabiy tilni rivojlantirish hamda uni yoshlar orasida keng ommalashtirish O'zbekistonning ma'naviy taraqqiyotiga katta hissa qo'shadi. Adabiy tilning izchil rivoji milliy o'zlikni saqlash, madaniy merosni boyitish va xalqaro miqyosda o'zbek tilining mavqeini mustahkamlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
2. Jo'rayev A. O'zbek tili taraqqiyotining dolzarb masalalari. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
3. G'ulomov A. Til madaniyati va nutq madaniyati asoslari. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
4. Hamroyev R. O'zbek tilining terminologiyasi va uni boyitish yo'llari. — Toshkent: Fan, 2021.
5. Ziyonet elektron kutubxonasi: "O'zbek adabiy tili va til siyosati bo'yicha tadqiqotlar." (<https://ziyonet.uz>)
6. Sharipov S. Globalizatsiya va o'zbek tili: muammolar va istiqbollar. — Toshkent: Muharrir, 2019.